

UNA INSCRIPCIÓ ROMANA A RIUDABELLA

Marc MAYER
Marcel POBLET

L'any 1986, en el transcurs d'una investigació sobre la presència romana a la Conca de Barberà vam tenir coneixement de l'existència d'una possible inscripció llatina al casal de Riudabella, explotació agrícola situada al sud de Vimbodí, a la vora del bosc de Poblet. El 1988 vam anar a examinar l'esmentada inscripció i vam poder comprovar que es tractava de tres blocs de pedra de dimensions considerables, els quals contenien, fragmentada, una inscripció en llatí. Els blocs de la inscripció estaven dipositats en un vestíbul d'entrada del gran casal i estaven voltats de diversos objectes antics, entre els quals vam distingir alguns fragments d'àmfora romana que havien aparegut, igual que la làpida, als terrenys d'aquella propietat i que van contribuir a convèncer-nos que es tractava d'una inscripció romana.

Malgrat que els propietaris de Riudabella feia generacions que tenien coneixement de l'existència d'aquella inscripció, que es tractava d'un lloc força freqüentat i que, fins i tot, Camps i Arboix havia publicat la notícia de l'existència d'una làpida romana al casal de Riudabella⁽¹⁾, ningú s'havia interessat encara pel seu estudi i, de fet, poca gent sabia que existís.

Fins i tot, vam poder averiguar que els actuals propietaris de Riudabella encara recordaven quan la làpida no presentava l'actual estat de fragmentació i que, familiarment, circulaven dues versions sobre quin era el contingut d'aquella inscripció: segons una, s'hauria tractat d'una inscripció sepulcral i, segons l'altra, es tractaria d'una fita termenal.

(1) CAMPS i ARBOIX, J. de: *Les cases pairals catalanes*, Barcelona, 1965, pp. 160-161.

EL POBLAMENT ROMÀ A LA CONCA DE BARBERÀ

Malgrat el poc interès que, de moment, ha despertat entre els especialistes, la presència romana a la Conca de Barberà sembla haver estat prou important.

Algunes zones de la comarca presenten una densitat considerable d'establiments datables en època romana; en alguns casos fins i tot sembla que es tractava de *villae* d'importància notable i, encara que no s'hi ha realitzat cap excavació, cosa per la qual resulta impossible determinar la contemporaneïtat de molts jaciments coneguts, els materials que s'hi han recollit mostren una ocupació de la comarca antiga i dilatada.

La proximitat de Tàrraco incidí, sens dubte, en l'ocupació primerenca de la Conca i, d'altra banda, la facilitat de comunicació amb les terres de ponent que ofereix la ruta de l'estret de la Riba i el coll de Tarrés (per on, presumiblement, transcorria el traçat d'una via romana), juntament amb les possibilitats agrícoles del territori, haurien determinat la continuïtat d'aquella ocupació.

La toponímia de la comarca indica una continuïtat del poblament en el trànsit cap a l'Alta Edat Mitjana i s'hi troben diversos casos en què resulta evident la continuïtat d'antics establiments agrícoles romans convertits en masos medievals. Un cas molt significatiu és el de l'ermita de Sant Pere d'Embigats (Barberà de la Conca), el primer establiment medieval de la comarca que esmenten els documents (l'any 945) i que, a la vegada, també s'associa a un jaciment arqueològic d'època romana⁽²⁾.

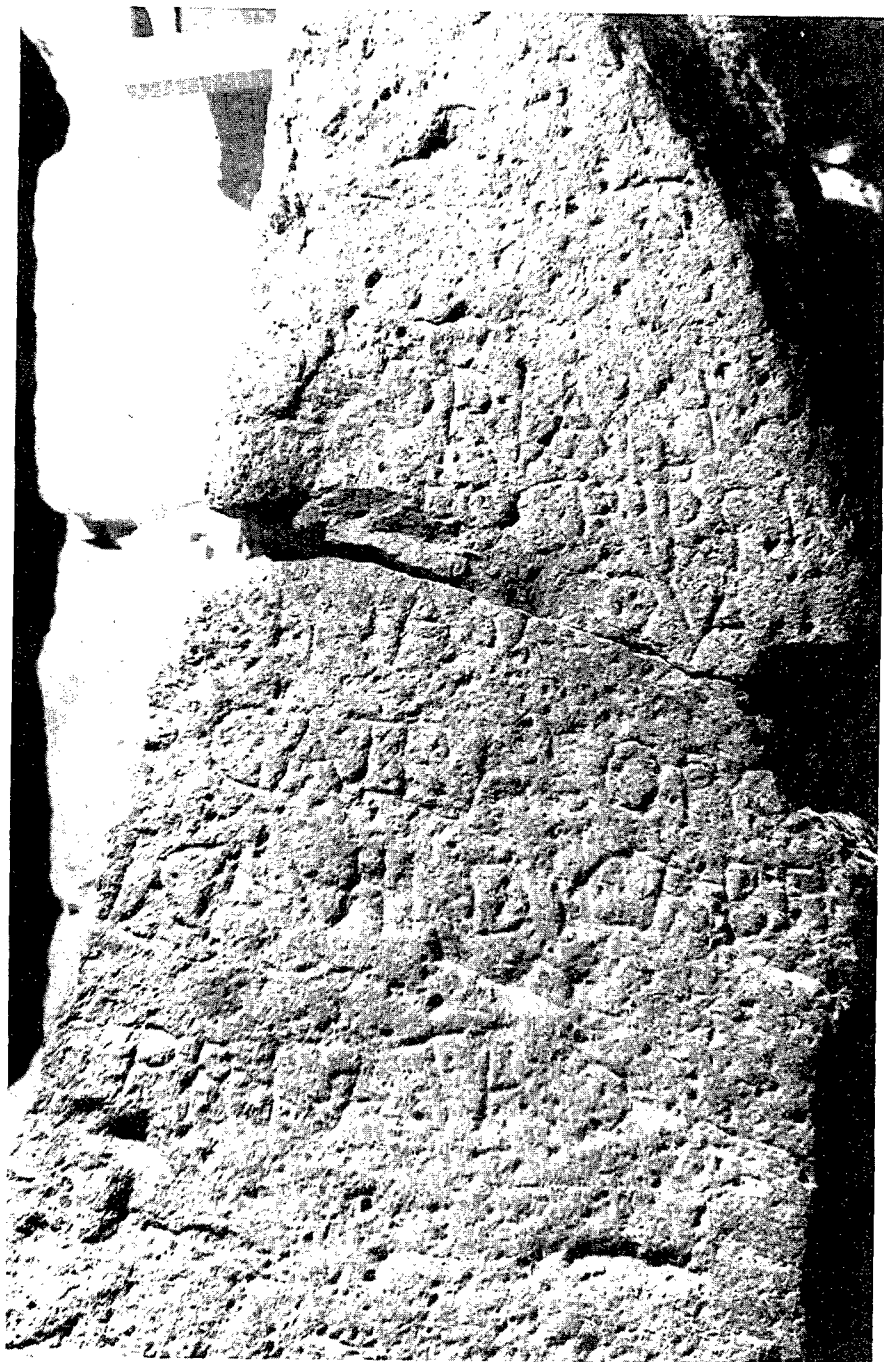
Al llarg del traçat de la via romana també es localitzen diversos jaciments amb materials d'aquella època, alguns dels quals, donada la riquesa arqueològica que presenten, deuen constituir *villae* importants. Entre aquests destaquen un seguit d'enclavaments que van tenir continuïtat durant l'Edat Mitjana i que van esdevenir «granges» del monestir de Poblet; ens referim a La Granja Mitjana, Milmanda i Riudabella⁽³⁾.

CONTEXT ARQUEOLÒGIC DE RIUDABELLA

L'actual casal de Riudabella és una gran construcció senyorial i fortificada que, malgrat el seu aspecte medieval, és de factura moderna. No

(2) PIRIS, J.; POBLET, M.; QUEROL, M.: *Recerques sobre l'ordenació territorial de la Conca de Barberà en època romana*, «Aplec de Treballs» núm. 9, Centre d'Estudis de la Conca de Barberà, Montblanc, 1989, pp. 151-168.

(3) ADSERIAS, M.; MASSÓ, M. J.; MÚÑOZ, J. A.: *Carta Arqueològica. Conca de Barberà*.

obstant, en aquest lloc s'hi aixecava un mas medieval, granja del monestir de Poblet, el qual fou destruït durant l'assalt de 1835 al monestir i a les seves possessions.

La primera menció de Riudabella, ja com a granja pobletana, correspon al 1168⁽⁴⁾, però és ben possible que l'existència d'aquell mas fos anterior a la fundació de Poblet, ja que formava part dels primers terrenys concedits per Ramon Berenguer IV al monestir. De fet, les restes arqueològiques que apareixen en les proximitats del casal modern així ens ho assenyalen.

Deixant de banda algunes referències especulatives sobre l'establiment de legions romanes als voltants de Riudabella⁽⁵⁾, la base de les quals ignorem, l'evidència arqueològica d'aquesta àrea és força rica i interessant.

Molt a prop d'allí s'hi troben les restes d'un poblat ibèric, d'on s'han recollit materials superficials entre els quals apareixen fragments de ceràmiques corresponents a l'Edat del Bronze i paleo-ibèriques⁽⁶⁾.

D'altra banda, a uns 500 metres al nord del casal, entre aquest i un petit tossal, es localitza un altre jaciment que correspon, en aquest cas, a un assentament romà, molt possiblement una *villa*, del qual s'han recollit també diversos materials superficials, entre els quals a la carta arqueològica de la zona s'esmenta un fragment de *sigillata* amb el segell *ATEI*⁽⁷⁾. L'esmentat segell pertany a les sigillates itàliques dels ceramistes de *CN. Ateius*, marca que englova una extensa producció i que apareix a diversos jaciments, entre els quals hi ha Mont Beauvray, que fou evaquat l'any 12 a.C.⁽⁸⁾.

Sembla, doncs, que Riudabella ha constituït un enclavament habitat de manera ininterrompuda (o quasi) des de l'Edat del Bronze fins als temps moderns, si més no, la proximitat física d'assentaments humans corresponents a èpoques successives és evident. D'altra banda, la presència romana en aquest lloc, com hem assenyalat més amunt, sembla haver estat primerenca i dilatada.

(4) ALTISENT, A.: *Les granges de Poblet al s. XV. Assaig d'història agrària d'unes granges cistercenques catalanes*, Barcelona, 1972.

(5) MORERA LLAURADÓ, E.: «Partit Judicial de Montblanc», a F. CARRERAS CANDI (ed.), *Geografia General de Catalunya*, vol. Província de Tarragona, Barcelona, 1910, p. 514.

(6) ADSERIAS, M. i altres: *Obra citada*.

(7) *Ibid.*

(8) OXE, A. i COMFORT, H.: *Corpus Vasorum Arretinorum*, Bonn, 1968, pp. XXX-XXI, núm. de catàleg 144.

DESCRIPCIÓ DE LA LÀPIDA

La làpida que conté la inscripció és un bloc irregular de pedra calcària de color gris, les mides del qual són (tenint en compte que es tracta d'unes superfícies molt irregulars) c. 55 cm a la base inferior, c. 47 cm a la base superior, c. 110 cm d'alçada i c. 30 cm de profunditat. Es tracta, doncs, d'un bloc més o menys prismàtic.

La irregularitat que presenten les cares de la làpida és, fonamentalment, conseqüència d'una manca de cura al moment de tallar-la, fins i tot a la cara que conté la inscripció. A més s'hi afegeix la intensa erosió a la qual ha estat sotmesa al llarg del temps, i que ha deixat importants cicatrius damunt la pedra.

L'estat actual de conservació de la làpida és, en gran part, conseqüència d'una agressió recent. Segons la informació proporcionada pels actuals propietaris, abans de la guerra dels anys 1936-39 el bloc de la làpida, que es trobava emplaçat a l'aire lliure, encara que ja no al seu lloc original, es conservava sencer i fou durant aquell conflicte que es produí la seva fragmentació en quatre parts: un gran bloc corresponent a la base inferior, dos blocs més petits i simètrics que corresponen a la base superior i un quart bloc allargat i petit que corresponia a la part central esquerra de la inscripció i que, malauradament, s'ha perdut.

De resultes d'això, a més d'haver-se perdut l'encapçalament de les línies quarta i cinquena de la inscripció, l'erosió de les superfícies d'unió dels tres blocs que es conserven i diversos cops i esquerdes en dificulten la lectura.

TRANSCRIPCIÓ I COMENTARI

Provisionalment i tot esperant de precisar i afinar més la nostra lectura ens inclinàriem, en aquest moment, a llegir:

EX (hedera) BENÊFI[CI]O LORIANI
EGO S[-c.5-D]ESCRIPSI
VÂL[-c.3-]RINAS NOVAS
[-c.6-]RGA TRAS OPOŞ[I]
[-c.7-]VCA VINDICABER[IS]
PRIVATA

que restituïrïem, en principi, com a fita termenal d'una sèrie de terrenys disgregats *ex beneficio* d'una finca o *fundus* més gran, possiblement propietat d'un *Lorianus*, personatge de gran rellevància social, però que ens és, ara per ara, desconegut.

Cal destacar tant l'excepcionalitat del *cognomen Lorianus*⁽⁹⁾, com la del *nomen Lorius*⁽¹⁰⁾ del qual deriva, que són pràcticament desconeguts a les províncies occidentals de l'imperi⁽¹¹⁾.

D'acord amb aquesta hipòtesi, una restitució podria ésser:

EX BENEFICI[CI]O LORIANI
EGO S[-c.5-D]ESCRIPSI
VAL[-c.3-]RINAS NOVAS
[POST TE]RGA TRA(N)S OPOS[I]
[TA o SITAS FEST]VCA VINDICABER[IS]
PRIVATA

(Trad.: Per concessió de Lorianus / Jo S... traço els límits / de les Val[...]rines noves / Després de la part de darrera del *fundus* / vindicaràs els camps de fenc [o, si ho interpretem segons l'opció jurídica, «vindicaràs amb la *festuca*»] situats més enllà del costat oposat / com a privats).

Fem-ne un breu comentari:

- 1.1. Ja hem indicat què podem dir del *Lorianus* que concedí el *beneficium*.
- 1.2. Sembla que un personatge de nom començat amb S féu la *descriptio*, és a dir, la divisió o amollonament del territori concedit.
- 1.3. Contindria el nom, potser compost per l'inici VAL conservat i acabat amb -RINAS, que podria correspondre a un nom de *fundus* o d'una part d'ell; aquesta divisió és coneguda com *nova*, segurament en oposició a una altra de pre-existent, potser la finca matriu de la qual es fa la segregació.
- 1.4. Segurament es tracta de precisions de limitacions per a les quals proposem reconstruir [*post t]erga* i cal precisar si hem d'entendre *tra(n)s opposita* en un sol mot, no impossible però

(9) Cf. KAJANTO, I.: *The Latin cognomina*, Helsinki, 1965, p. 149. Un testimoni d'Ostia (CILXIV 4569) de l'any 198.

(10) Cf. SOLIN, H. i SALOMINES, O.: *Repertorium nominorum gentilicium et cognominorum Latiorum*, Hildesheim, 1988, p. 106 i p. 353 per a *Lorianus*.

(11) Cf. MOCSY, A.; FELDMANN, R., MARTON, E. i SZILAGYI: *Nomenclator provinciarum Europae Latinarum et Galliae Cisalpiniae*, Budapest, 1983.

fins ara no documentat, o bé com dos mots, la qual cosa el lligaria al mot acabat amb –UCA de la línia següent, encara que es podria també referir a *Val[...].rinas novas* en la forma *tra(n)s opositas*.

- 1.5. Hi ha com a element segur la forma verbal *vindicaber[is]* i allò que és vindicat sembla ésser quelcom agrícola acabat amb –UCA que podria ésser neutre plural.

Nosaltres proposem reconstruir *[fest]uca*, derivat d'un *festucum* que només és documentat als glossaris i que ací tindria el seu primer testimoni contextual⁽¹²⁾. Podria ésser també ablatiu en la forma *festuca* tot indicant la forma jurídica de la vindicació de propietat⁽¹³⁾.

- 1.6. La indicació *privata* té una llarga tradició dintre de les indicacions de propietat i no resulta gens estranya⁽¹⁴⁾.

Hem d'insistir sobre el caràcter de primícia i de primer intent de lectura d'aquest text fragmentat que ben segur podrà ésser molt millor suplementat⁽¹⁵⁾.

Ara per ara, nogensmenys, constitueix un testimoni romà important per a la zona, que podríem datar, en principi, dins del segle II de la nostra era, i un text jurídic força notable en l'àmbit del dret privat⁽¹⁶⁾.

(12) Cf. *ThLL*, VI, 1, 1912-1926, s.v. *festuca*, cols. 625-626 (Bauer).

(13) Gaius 4, 16: *qui vindicabat, festucam tenebat...*

(14) Cf. per exemple D'ORS, A.: *Epigrafía jurídica de la España romana*, Madrid, 1953, pp. 206 i 363.

(15) Hem utilitzat, per tal d'establir les nostres restitucions, el lèxic invers: BUSA, R.: *Totius Latinitatis Lemmata*, Milà, 1988.

(16) Agraïm als senyors Gil Moreno de Mora, propietaris de la làpida que conté la inscripció, les facilitats que ens han donat per a realitzar aquest estudi.